УДК 94 (477.83) “17”

Мирослава КЕРИК

ДРОГОБИЦЬКИЙ ЗОЛОТАР XVIII ст. ІВАН ЧЕРНІГОВИЧ

Дрогобицький мистецький осередок у світлі виявлених архівних документів постає як важливий центр малярства, різьбарства і золотарства XVIII ст. у Перемишльській землі. Збережені пам’ятки вказують на розвиток мистецької традиції в Дрогобичі з кінця XV ст., і зокрема про розвиток золотарства в Дрогобичі свідчать збережені до нашого часу пам’ятки, такі, як царські врата зламу XVI–XVII ст. із Введенської каплиці церкви св. Юра і п’ятиярусний головний іконостас тієї ж церкви, виконаний упродовж 1659-1669 рр.[1]

В українській історіографії дослідженню історії провінційних мистецьких центрів та діяльності мистців і ремісників з тих осередків присвячена невелика кількість праць, хоча на хвилі збільшеного інтересу до локальної історії, останньо зріс інтерес і до діяльності місцевих мистців. Студії золотарства XVIII ст. обмежуються, здебільшого, найважливішими центрами і діяльністю переважно золотарів-християн, залишаючи без уваги, наприклад, золотарів-євреїв[2]. З огляду на недостатнє вивчення архівних матеріалів, у науковій літературі панує думка про занепад на західноукраїнських землях золотарського ремесла наприкінці XVII-XVIII ст.[3] Віднайдені джерельні документи засвідчують існування у містах і містечках Руського воєводства великої кількості золотарів. За етнічним складом основну масу становлять євреї. Проведений у 1765 р. перепис єврейського населення львівської землі[4] вказує на те, що золотарство серед євреїв було найпоширенішим заняттям із мистецьких професій. Золотарі-русини (українці) чи поляки згадуються в джерелах значно рідше. У цому контексті вельми цікавими є матеріали про життя і діяльність руського (українського) золотаря Івана Черніговича з Дрогобича.

Джерельною базою для цього дослідження послужили акти Ради і війтівсько-лавничого уряду міста Дрогобича. Маґістратські книги, хоч і збережені фраґментарно, лише з 1725 року, містять важливі дані про діяльність плеяди дрогобицьких мистців. Установлено, що в місті працювало вісім золотарів, основну групу яких, тобто семеро, становили майстри-євреї. Відомості про них насамперед стосуються купівлі-продажу майна та оцінки речей. У цьому контексті, позитивно відрізняються віднайдені документи про українського золотаря І. Черніговича, за якими простежується піввіковий життєвий шлях ремісника.

На підставі віднайдених найраніших документів до біографії золотаря можна висунути припущення, що він народився близько 1700 року. Висновок про це випливає з того, що в 1724 р. І. Чернігович належав до братства Святої Трійці, а в 1736 р. вже мав дорослих дітей[5]. Якщо час народження І.Черніговича можна вказати хоча б приблизно, то про весь ранній період його життя до 1724 р., коли він уперше документально зафіксований у міських актах, практично нічого не відомо. Про походження золотаря збереглися досить обмежені джерельні свідчення. Під документом датованим, 1724 р., про повернення братству церкви Святої Трійці 50 злотих, підписався старший братчик –

Іван Черніга (далі у статті вживатиметься ім'я І.Черніга, а до золотаря – І.Чернігович), там же стоїть і підпис братчика І.Черніговича[6]. У пізнішій справі, 1735 р., згадується Маріанна Чернігович, на той час вже вдова по І.Чернізі, з дітьми Катериною, Анною, Стефаном та Іваном[7]. Оскільки прізвище золотаря присутнє в цих двох документах, це наводить на думку про можливість родинних зв'язків між ними. Підтвердженням такого припущення може бути вживання в дрогобицьких міських книгах одночасно двох прізвищ стосовно Івана Черніговича: "Черніга" та "Чернігович"[8].

Згідно з архівними документами, життєвий шлях Івана Черніговича простежується від 1724 р., коли він уже належав до братства Святої Трійці. У справі, датованій 1730 р., про продаж землі, яка належала братству для повернення боргу, згадується "Іван Чернігович, тобто золотар". Очолюючи братство, мистець, разом з Іваном Гуліком, позичив гроші від рабштинського старости Богуслава Бєльського, щоб справити церковні клейноди, – "срібний хрест та оправне Євангеліє". Не маючи коштів для повернення боргу, братство змушене було продати ґрунт[9]. У даному документі не вказано однозначно, про якого І.Черніговича йдеться, оскільки невідома точна дата смерті І.Черніги. Якщо йдеться про старшого, то це дає підстави стверджувати існування родинних традицій золотарства у Черніговичів. Припущення, що це був І.Чернігович, дозволяє вважати початком творчої діяльності золотаря 20-ті рр. XVIII ст.

В актових книгах подано лише поодинокі відомості про професійну діяльність золотаря. Зокрема, 5 жовтня 1735 р. міщанин Казимир Трибух засвідчив, що, будучи в домі І.Черніговича, на той час президента міста, дізнався про угоду мистця із сницарем. У документі не подано імені різьбара і чого стосувалася ця угода – роботи чи приватних справ. Можливо, її укладено з дрогобицьким сницарем – Лукашем Зайдакевичем[10]. У виявлених джерелах подані вказівки про приватні контакти між цими митцями. Зокрема, в 1736 р. їх було обрано до Ради міста[11], їхні будинки на Ринковій площі були розташовані недалеко один від одного[12].

Віднайдені документальні матеріали подають важливі відомості про родину золотаря. Маґістратські книги засвідчують, що він був одружений тричі. Першою дружиною Івана Черніговича була Маріанна Венґринович. Про це вказано у кількох справах 1732–1734 рр. Золотар судився із братом Маріанни – Яцентієм Венґриновичем за ґрунт в центрі міста і на Задвірному передмісті[13]. За архівними документами, від першого шлюбу Івана Черніговича народилося двоє дітей: донька Анастасія й син Семен[14]. Дата смерті Маріанни в маґістратських документах не вказана, але відомо, що в 1740 р. дружиною золотаря була Олена Левковичівна[15], від шлюбу з якою народилися син Іван і донька Маріанна[16]. У 1754 р. Іван Чернігович вписався з другою дружиною і дітьми Семеном та Іваном до пом'яника дрогобицької церкви Воздвиження Чесного Хреста[17]. Це остання джерельна згадка про Олену Левковичівну. Третю дружину І.Черніговича звали Маріанною, і вперше її ім'я документально зафіксоване під 1761 р.[18] Докладних відомостей про її походження не виявлено, не віднайдено її дівочого прізвища. Від третього шлюбу в золотаря народився син Василь[19].

Старша донька митця, Анастасія, у 1738 р. вийшла заміж за шевця Василя Кузика й отримала в посагу 100 злотих і ділянку землі вартістю 30 злотих[20]. Молодша донька, Маріанна, взяла шлюб в 1761 р. з Михайлом Орловським, бургомістром Дрогобича. Згідно з шлюбним контрактом, крім коштовностей і одягу, батьки нареченої обіцяли молодятам 400 злотих, частину ґрунту біля свого будинку на Ринковій площі, півчверті поля та загін на Задвірному передмісті[21]. Через недотримання цих умов М.Орловський неодноразово судився з золотарем[22]. Як вказано у заповіті мистця, його сини,

Семен та Іван, отримали "добру освіту" і можливість самостійно заробляти на життя, але в згаданих документах не вказано, де і якому ремеслу вони навчалися. Про наймолодшого сина в міських книгах згадано лише у заповіті й судових справах золотаря із зятем Орловським і не подано, чим він займався[23].

Іван Чернігович був доволі шанованою людиною у Дрогобичі, на що, можливо, вплинула його професійна діяльність, а також походження з шанованої міщанської родини. Золотар, подібно до інших провінційних мистців, брав активну участь у громадському житті міста. Крім членства у братстві церкви Святої Трійці, він неодноразово обирався радником і бургомістром Дрогобича, зокрема у 1733–1738,[24] 1742–1745[25] і в 1753,[26] 1755,[27] 1761,[28] 1765,[29] 1766 роках[30]. У 1764 і 1770 рр. кандидатуру І. Черніговича було запропоновано на виборах до Ради міста, але його не обрали[31]. У маґістратських актах віднайдено датовану 8 березня 1738 р. судову справу про зловживання службовим становищем. Колишній адміністратор дрогобицького староства Стефан Винницький протестував проти золотаря, на той час бурґомістра, звинувачуючи його у здирствах, привласненні податків, фальшуванні документів та інше. Івана Черніговича усунули з усіх посад і змусили скласти повноваження бурґомістра в присутності членів Ради й війтівсько-лавничого суду[32]. Вказані звинувачення спричинилися до того, що золотаря не обирали до уряду міста впродовж наступних чотирьох років.

Слід зауважити, що золотарство не становило єдиного напряму діяльності дрогобицького мистця. Архівні джерела занотовують, що Івана Чернігович торгував і проводив певні фінансові операції. Наприклад, у Самбірських міських книгах згадується під 1738 р. про борг Яна Черніги Константину Кєрновичу, Самбірському кафедральному офіціалові: "Славний пан Ян Черніга, міщанин Дрогобицький, з підрахунку залишився мені винним злотих тридцять два"[33]. У справі не вказано чи йдеться про золотаря і борг, пов'язаний з його професійною діяльністю. Джерела вказують, що Іван Чернігович був також власником крамниці з прянощами та насінням і "лавки", де продавався тютюн[34]. Окрім того, до золотаря належав дім на Ринковій площі, фільварок і півлану поля[35]. Подібна практика була характерною для більшості провінційних мистців, оскільки заробітки із різьбарства, малярства чи золотарства були недостатніми для прожиття. Лише невелика кількість привілейованих мистців заробляли на достатнє життя своєю професією.

Джерельні матеріали вказують на скрутне фінансове становище І.Черніговича в останні роки життя, що засвідчують зафіксовані документами численні претензії М. Орловського до майна золотаря. Зять претендував на суму близько 400 злотих[36]. Очевидно, така ситуація спричинена важкою і довготривалою хворобою мистця, яка прикувала його до ліжка на декілька років[37]. Остання прижиттєва згадка про Черніговича датована до 5 червня 1774 року, коли з ним судився за спадок М. Орловський[38].

Дрогобицький золотар пішов із життя у віці близько вісімдесяти років. Точна дата його смерті документами не зафіксована. У березні 1775 р. Маріанна Чернігович у справі про спадок виступає вже як удова[39]. Отже, золотар помер між 5 червня 1774 і березнем 1775 року. Своє майно мистець заповів дружині та синові Василю[40].

Виявлені джерельні матеріали про діяльність у Дрогобичі когорти мистців характеризують місто як важливий мистецький осередок в реґіоні у XVIII ст. Становлення цього центру відбувалося, очевидно, під впливом перемишльського культурного осередку, розквіт якого припадає на XVI–XVII ст. Важливим доказом тому є існування у Перемишлі з 1558 р. об'єднаного цеху золотарів, малярів і конвисарів, твори якого поширювалися на околишній території[41]. Підтвердженням творчої співпраці між

майстрами цих двох осередків є перебування у Дрогобичі в середині XVIII століття перемишльських малярів. У контексті дослідження історії дрогобицького мистецького середовища вельми цікавою є діяльність у місті родини Черніговичів. Віднайдені архівні документи про життєвий шлях українського золотаря Івана Черніговича не подають відомостей стосовно його професійної діяльності та навчання ремеслу, але, можливо, процес його творчого розвитку відбувався під впливом як місцевих майстрів, так і перемишльських золотарів. Золотарство було, очевидно, шанованим заняттям у середовищі дрогобицьких міщан, оскільки І. Чернігович неодноразово обирався бурґомістром та був членом церковного братства. Зібрані джерельні матеріали про І. Черніговича вказують на необхідність подальшого опрацювання архівних документів і дослідження збережених пам'яток золотарства з метою найповнішого висвітлення його діяльності.

[1] Скоп Л. Церква Св. Юра в Дрогобичі // Жива вода. – Трускавець, 1997. – Липень. – С. 6.

[2] Січинський В. Нариси з історії української промисловості. – Львів, 1936; Художні металеві вироби західних областей Української РСР (XVI–XIX ст.). – К. , 1959; Жолтовський П. Художнє литво на західних землях України XVII–XIX ст. // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К. , 1959. – Вип. 5. – С. 136-159; Його ж. Метал // Історія українського мистецтва. – К. , 1968. – Т. 3. – С. 341–354; Петренко М. Українське золотарство XVI–XVIII віків. – К. , 1969; Жолтовський П. Художній метал. – К. , 1972.

[3] Жолтовський П. Метал. – С. 341; Петренко М. Українське золотарство. – С. 16.

[4] Bostel F. O żydach złotnikach XVIII w. // Sprawozdania komisii do badania historii sztuki w Polsce (далі – SKHS). – Kraków: 1896. – T. 5. – Zeszyt 4. – S. 128. Матеріалів перепису з інших земель Руського воєводства не віднайдено.

[5] Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). – Ф. 29, (Магістрат міста Дрогобича). – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 332-333.

[6] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 659-660.

[7] Там само. – С. 271-272.

[8] Там само. – С. 206, 332-333; Спр. 9. – С. 306. У маґістратських книгах зустрічається ім'я Василя Черніговича – коваля, який, очевидно, був родичем мистця. Можливо, у Дрогобичі проживала родина ремісників, які спеціалізувалися в обробітку металу.

[9] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 7. – С. 313-316.

[10] Там само. – Спр. 8. – С. 264. У маґістратських книгах другої чверті XVIII ст. згадується ім'я лише одного різьбара – цим майстром був, власне, Лукаш Зайдакевич. Zaucha T. Łukasz Zaydakiewicz – osiemnastowieczny snycerz drohobycki // Przegląd wschodni. – T. 6. – Zeszyt 2(22). – S. 261-288.

[11] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 9. – С. 53, 71.

[12] Там само. – С. 71.

[13] Там само. – Спр. 8. – С. 142, 181, 182.

[14] Там само. – С. 332-335, 475-477, 575.

[15] Там само. – С. 575.

[16] Там само. – Спр. 12. – С. 341-342, 475-477.

[17] Музей "Дрогобиччина". Пом'яник церкви Воздвиження Чесного Хреста. – С. 92.

[18] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 12. – С. 341-342.

[19] Там само. – С. 475-477.

[20] Там само. – Спр. 8. – С. 575.

[21] Там само. – Спр. 12. – С. 341-342; Спр. 13. – С. 212-213.

[22] Там само. – Спр. 12. – С. 344, 477-478.

[23] Там само. – Спр. 12. – С. 475-478. На основі архівних матеріалів з упевненістю можна сказати лише, що Василь був єдиною дитиною від третьої дружини. Від яких шлюбів народилося четверо старших дітей, можна лише припускати. Востаннє в маґістратських книгах Маріанна Венгринович віднотована під 1734 р. , а 1736 р. у бійці в будинку І. Черніговича брав участь Семен Черніга та майбутній зять Василь Кузик і задується донька золотаря. Через два роки, в 1738, Анастасія Чернігович вийшла заміж. З цього видно, що Семен і Анастасія народилися від першого шлюбу. Оскільки друга донька золотаря вийшла заміж у 1761р., а із заповіту митця виникає, що син Іван станом на 1774 р. був дорослим і не залежав від батька, можна зробити висновок, що матір'ю їх була Олена Левковичівна.

[24] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 8. – С. 161, 174, 181, 234; Спр. 9. – С. 1, 53, 120-121; Спр. 8. – С. 353-354; Спр. 9. – С. 120-121; Спр. 8. – С. 458.

[25] Там само. – Спр. 9. – С. 306, 335, 348, 375.

[26] Там само. – Спр. 11. – Арк. 101.

[27] Там само. – Арк. 153.

[28] Там само. – Спр. 12. – С. 341-342.

[29] Там само. – С. 118-119.

[30] Там само. – С. 182-183. У Дрогобичі щороку влітку відбувалися вибори п'ятьох радників, кожен із яких займав по черзі посаду бургомістра.

[31] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 12. – С. 53, 376.

[32] Там само. – Спр. 8. – С. 447-449.

[33] ЦДІА України у Львові. – Ф. 43 (Маґістрат міста Самбора). – Оп. 1. – Спр. 150. – С. 837.

[34] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 13. – С. 225.

[35] Там само. – Спр. 9. – С. 18; Спр. 12. – С. 475-476.

[36] Там само. – Спр. 12. – С. 344; Спр. 13. – С. 225, 229; Спр. 14. – С. 41-42.

[37] Там само. – Спр. 14. – С. 41-42.

[38] Там само. – Спр. 12. – С. 477-478.

[39] ЦДІА України у Львові. – Ф. 29. – Оп. 1. – Спр. 14. – С. 42-44.

[40] Там само. – Спр. 12. – С. 475-477.

[41] Bostel F. Kilka wiadomości o złotnictwie i malarstwie w Przemyślu // SKHS. – T. 5. – Zeszyt 4. – S. 133.

Мирослава Керик.
Дрогобицький золотар XVIII ст. Іван Чернігович.
У статті досліджується творчий доробок дрогобицького мистця Івана Черніговича. На основі архівних матеріалів висвітлюється походження, родинні зв'язки, освіта і професійна діяльність золотаря. Зібрано інформацію про виконання робіт, у тому числі – про срібний хрест та оправу Євангелія.

Myroslava Keryk.
Drohobych XVIII c. Goldsmith Ivan Chernihovych.
In the article there is investigated the creative work of Drohobych craftsman Ivan Chernihovych. On the basis of archival materials the origin, family connections, education and professional activity of the goldsmith is explicated. The author also gathered the information on the performance of his works, including the one concerning a silver cross and the Gospel's casing.